

I

Theodor groeide op in het huis van zijn vader, de douane-inspecteur bij de Spoorwegen en gewezen sergeant-majoor Wilhelm Lohse. De kleine Theodor was een blonde, ijverige en welgemanierde jongen. Op de betekenis die hij later kreeg, had hij vurig gehoopt, maar hij had er nooit in durven geloven. Men kan zeggen: hij overtrof alle verwachtingen die hij nooit omtrent zichzelf had gehad.

De oude Lohse maakte de grootheid van zijn zoon niet meer mee. Het was de douane-inspecteur alleen vergund geweest Theodor in het uniform van reserveluitenant te zien. Een grotere wens had de oude man nooit gekoesterd. Hij stierf in het vierde jaar van de Grote Oorlog en het laatste ogenblik van zijn leven kreeg glans dankzij de gedachte dat achter zijn kist luitenant Theodor Lohse zou lopen.

Een jaar later was Theodor geen luitenant meer, maar rechtenstudent en huisonderwijzer bij de juwelier Efrussi. Bij de juwelier thuis kreeg hij dagelijks koffie verkeerd met een velletje en een broodje ham en maandelijks een honorarium. Dat waren de fundamenteën van zijn materiële bestaan. Want bij de Technische Burgerweer, waarbij hij was aangesloten, was zelden werk, en dat zeldzame werk was zwaar en betaalde matig. Van de sociale bond van reserveofficieren betrok Theodor eens in de week peulvruchten. Die deelde hij met zijn moeder en zusters, bij wie hij in huis woonde, getolereerd, ongaarne gezien, vrijwel onopgemerkt, en als men

hem toch opmerkte, met minachting bejegend. Zijn moeder sukkelde met haar gezondheid, zijn zusters vergeelden, ze werden oud en konden het Theodor niet vergeven dat hij zich niet van zijn plicht had gekwetend om als luitenant en tot twee keer toe in een legercommuniqué genoemde held te sneuvelen. Een dode zoon zou altijd de trots van de familie zijn gebleven. Een afgedankte luitenant en slachtoffer van de revolutie vonden de vrouwen hinderlijk. Theodor leefde met de zijnen als een oude grootvader die respect zou hebben genoten als hij dood was geweest, maar die wordt geminacht omdat hij in leven blijft.

Heel wat onaangenaamheden hadden hem bespaard kunnen blijven als tussen hem en zijn huisgenoten niet als een muur die woordeloze vijandschap had gestaan. Hij had zijn zusters kunnen zeggen dat hij niet zelf schuld aan zijn tegenspoed had, dat hij de revolutie vervloekte, dat hij socialisten en joden haatte, dat hij al zijn dagen als een pijnlijk juk op zijn gebogen nek droeg en zich in zijn tijd opgesloten waande als in een zonloze kerker. Buiten wachtte hem geen verlossing en vluchten was onmogelijk.

Maar hij zei niets, altijd was hij zwijgzaam geweest, altijd had hij de onzichtbare hand voor zijn lippen gevoeld, altijd, als jongen al. Alleen wat hij uit zijn hoofd had geleerd en waarvan de klank al kant-en-klaar en wel tienmaal geluidloos gevormd in zijn gehoor, zijn keel lag, kon hij uitspreken. Hij moest lang leren eer de stugge woorden meegaven en zich aan zijn hersenen aanpasten. Verhalen leerde hij uit zijn hoofd als gedichten, het beeld van de gedrukte zinnen stond hem voor ogen alsof hij ze in een boek zag, met daarboven het paginacijfer en in de kantlijn de in vrije kwartiertjes neergekrabbelde neus.

Elk uur had een vreemd gezicht. Alles betekende voor

hem een verrassing. Elk voorval was vreselijk, enkel omdat het nieuw was, en weer verdwenen eer hij het zich had ingeprint. Uit vreesachtigheid leerde hij nauwgezet te zijn, werd vlijtig, bereidde zich met hardnekkige rusteloosheid voor, en telkens ontdekte hij dat de voorbereiding nog te gebrekkig was geweest. Maar hij vertienvoudigde zijn ijver, werd op één na de beste van de klas. De beste was de jood Glaser, die met een vlotte glimlach, niet bezwaard door boeken en zorgen, door de pauzes scheerde, die in twintig minuten zijn foutloze Latijnse opstel inleverde en in wiens hoofd woordjes, formules, uitzonderingen en onregelmatige werkwoorden schenen te gedijen zonder moeizaam gekweekt te worden.

De kleine Efrussi leek zo sterk op Glaser dat Theodor moeite had tegenover de juwelierszoon zijn gezag te handhaven. Theodor moest een lichte, hardnekkig opkomende schroom onderdrukken aler hij zijn pupil terechtwees. Want zo zelfverzekerd schreef de jonge Efrussi iets fout op, zo zelfbewust sprak hij iets fout uit, dat Theodor geneigd was het leerboek in twijfel te trekken en de vergissing van zijn pupil te laten passeren. En altijd was dat al zo geweest. Altijd had Theodor in andermans macht geloofd, in de macht van ieder ander met wie hij werd geconfronteerd. Alleen in het leger was hij gelukkig. Wat hem werd gezegd, moest hij geloven, en de anderen moesten het wanneer hij zelf sprak. Theodor zou graag zijn leven lang in het leger zijn gebleven.

Anders was het burgerleven, wreed, vol geniepigheden in onbekende hoeken. Als men zijn best deed, ontbrak er elke richting aan, krachten verspilde men aan onzekere dingen, het was een onafgebroken bouwen van kaartenhuizen die door een geheimzinnige tochtvlaag omver werden geblazen.

Geen streven wierp nut af, geen toewijding werd beloond. Er was geen superieur wiens grillen men te weten kon komen, wiens verlangens men kon raden. Allemaal waren ze superieuren, alle mensen op straat, de kameraden in de collegezaal, zelfs moeders en ook zusters.

Allemaal hadden ze het gemakkelijk, het meest nog de Glasers en de Efrussi's: de een werd de beste van de klas, de ander juwelier en de derde was de zoon van de rijke juwelier. Alleen in het leger waren ze niets geworden, een enkele keer sergeant. Daar zegevierde gerechtigheid over zwendel. Want het was allemaal zwendel, Glasers kennis was even oneerlijk verkregen als het geld van de juwelier. Het was niet in de haak als soldaat Grünbaum verlof kreeg en als Efrussi een zaak beklonk. Door zwendel was er revolutie gekomen, de keizer was bedrogen, de generaal bij de neus genomen, de republiek een joodse zaak. Theodor zag dit alles zelf en de mening van anderen versterkte zijn indrukken. Schrandere koppen als Wilhelm Tiedemann, professor Koethe, docent Bastelmann, fysicus Lorrantz en rassenvorser Mannheim verkondigden en bewezen de schadelijkheid van het joodse ras op de voordrachtsavonden van de Vereniging van Duitse Rechtenstudenten en in hun boeken, die in de leeszaal van Germania uitgestald lagen.

Vaak had vader Lohse zijn dochters voor de omgang met jonge joden op dansles gewaarschuwd. Voorbeelden zijn er, voorbeelden! Hemzelf, de douane-inspecteur bij de Spoorwegen, gebeurde het minstens twee keer per maand dat joden uit Posen, en dat zijn de ergsten, hem probeerden om te kopen. In de oorlog werden ze vrijgesteld; ongeschikt verklaard voor de militaire dienst zaten ze als secretaris in de lazarettten en in de afdelingen achter het front.

Op het juridisch instituut voerden ze altijd weer het hoog-

ste woord en schiepen nieuwe situaties, waarin Theodor zich niet thuis voelde en zich andermaal gedwongen zag onaangenaam, naarstig, hardnekkig werk te verrichten.

Nu hadden ze het leger vernietigd, nu beheersten ze de staat, ze bedachten het socialisme, het kosmopolitisme, de liefde voor de vijand. In de *Wijzen van Sion* – dat boek kregen alle officieren van de bond van reserveofficieren op vrijdag bij de peulvruchten – stond dat ze uit waren op de wereldheerschappij. Ze hadden de politie in handen en vervolgden de nationale organisaties. En men moest hun zoons lesgeven, van hen leven, slecht leven – hoe leefden zij zelf?

O, wat leidden ze een schitterend leven! Door een grijs, zilverachtig glanzend hekwerk was het huis van Efrussi van de openbare weg gescheiden en door een groen, uitgestrekt gazon was het omgeven. Wit glinsterde het grind, nog helderder de trap naar de voordeur, portretten in vergulde lijsten hingen in de vestibule en een bediende in groen-gouden livrei deed open en maakte een buiging. De juwelier was mager en groot, altijd in het zwart, met een hoogsluitend zwart vest, waarvan de hals slechts een stukje van de zwarte, met een parel ter grootte van een hazelnoot gesierde zelfbinder vrijliet.

Theodors familie bewoonde drie kamers in Moabit, en in de mooiste kamer stonden twee gammele kasten, als pronkstuk het buffet en als enige opsmuk het zilveren opzetstuk dat Theodor uit het kasteel van Amiens gered en op de bodem van zijn koffer opgeborgen had, vlak voor de komst van de strenge majoor Krause, die zulke dingen niet toeliet.

Nee, Theodor woonde niet in een villa, beschut door een zilverachtig glanzend hekwerk! En geen rang verlichtte zijn levensnood. Hij was een huisonderwijzer met gestrande verwachtingen, begraven moed, maar eeuwig levende, marte-

lende eierzucht. Vrouwen met zoet lokkende muziek in de wiegende heupen liepen hem voorbij, onbereikbaar, en toch was hij ervoor in de wieg gelegd hen te bezitten. Als luitenant zou hij hen bezeten hebben, allemaal, ook de jonge mevrouw Efrussi, de tweede echtgenote van de juwelier.

Hoe ongenaakbaar was zij, want ze kwam uit de betere kringen, waarin Theodor toch al bijna was beland. Ze was een dame, joods, maar een dame. In het uniform van luitenant had hij haar onder ogen moeten komen, niet in het civiel van een huisonderwijzer. Eén keer, in zijn tijd als luitenant, had hij op verlof in Berlijn een avontuurtje met een dame beleefd. Men kon wel zeggen 'dame'; de vrouw van een sigarenhandelaar, die aan het front in Vlaanderen was; zijn foto hing in de eetkamer; een paars broekje droeg ze. Het was het eerste paarse broekje in Theodors mannelijke bestaan.

Wat wist hij van dames! Voor hem waren de kleine meisjes voor weinig geld, de jachtige minuten van kille liefde in het nachtelijk donker van het portaal, in een nis, omfladderd door vrees voor de toevallig thuiskomende buurman, de lust die in de angst voor de verrassende voetstap uitdoofde, zoals gloed afkoelt, bruuft in vloeistof geslingerde gloed; voor hem was het eenvoudige meisje op blote voeten uit het Noorden, de vrouw met de hoekige, eeltige handen, met de ruwe liefkozing, de bekoelende aanraking, het vuile ondergoed en de doorgezwete kousen.

Zij behoorde niet tot zijn wereld, mevrouw Efrussi. Terwijl hij haar stem hoorde, bedacht hij dat ze goed moest zijn. Niemand had hem zoveel mooie dingen zo eenvoudig en hartelijk gezegd. U doet het voortreffelijk, meneer Lohse! Bevalt het u hier? Voelt u zich prettig bij ons? O, wat was ze goed, mooi, jong. Theodor had graag zo'n zuster gehad.

Eén keer schrok hij, toen ze uit een winkel kwam. Alsof

het opeens licht in zijn binnenste was geworden, herinnerde hij zich op dat moment dat hij onderweg voortdurend aan haar had gedacht. Hij schrok van de ontdekking dat zij in hem leefde, dat hij tegen zijn wil en zonder het te beseffen was blijven staan, dat hij haar uitnodiging accepteerde om bij haar in de auto te stappen, en bijna was hij vóór haar ingestapt. Af en toe werd hij tegen haar aan geslingerd, hij raakte haar arm aan en excuseerde zich snel. Haar vraag hoorde hij niet. Hij moest goed opletten dat hij niet opnieuw tegen haar aan stootte. Toch gebeurde het. Naarstig bereidde hij zich voor op het moment dat ze zouden uitstappen. Maar eerder dan hij gedacht had, stopte de wagen, en nu was er geen tijd meer om uit te stappen, haar behulpzaam de hand te reiken. Hij bleef zitten en liet haar wachten tot hij op straat stond; de doos die hij net wilde pakken, hield de chauffeur al vast. Van heel ver ving zijn oor haar afscheidsgroet op, maar onontkoombaar dichtbij leefde haar glimlach voor zijn ogen, alsof het spiegelbeeld van een in de verte pratende vrouw glimlachte.

Nooit kon hij haar bereiken. Wat, wilde hij dat dan? Brandend was zijn verlangen. Maar uitgedoofd was het geloof in zijn kracht om te veroveren, omdat hij geen luitenant meer was. Dat had hij dan eerst weer moeten worden. Hij wilde het worden, luitenant of iets anders. Niet verborgen blijven en niet meer geborgen zijn, niet een bescheiden baksteen in de constructie van een muur, niet de laatste van zijn kameraden, niet degene die luisterde en lachte wanneer zij anekdoten vertelden en moppen taptten, niet meer eenzaam onder de velen, alleen met zijn vergeefse verlangen om aangehoord te worden en met de eeuwige ontgoocheling dat hij niet aangehoord, maar getolereerd werd en vanwege zijn dankbare aandacht geliefd was. O, dachten ze dat hij onschadelijk en

ongevaarlijk was? Ze zouden het wel merken. Allemaal zouden ze het merken! Spoedig zal hij uit zijn eerloze hoekje tevoorschijn komen, een winnaar, niet meer gevangen in de tijd, niet meer gebukt onder het juk van zijn dagen. Ergens schetterden schelle fanfaren, aan de horizon.

II

Soms overrompelde zijn eigen trots hem als een vreemde macht en dan was hij bang voor zijn verlangens die hem gevangenhielden. Maar wanneer hij over straat liep, hoorde hij steeds miljoenen vreemde stemmen en flikkerden er miljoenen bonte lichtjes voor zijn ogen, de schatten van de wereld klonken en straalden. Muziek waaide uit open ramen, het zoete parfum van voortstappende vrouwen, de trots en macht van zelfverzekerde mannen. Wanneer hij onder de Brandenburger Tor door liep, droomde hij steeds de oude verloren droom van een triomfantelijke intocht op een sneeuw wit ros, als bereiden kapitein aan het hoofd van zijn compagnie, door duizenden vrouwen gadeslagen, misschien door sommigen gekust, door wapperende vaandels en daverend gejuich omgeven. Deze droom had hij in zich gedragen en liefdevol gekoesterd vanaf het eerste ogenblik dat hij als vrijwilliger de kazerne had betreden, door de ontberingen en zwarigheden van de oorlog heen. De pijnlijke belediging door de sergeant-majoor op het exercitieterrein was door deze droom verzacht, evenals de honger op een dagenlange mars, de vlamme pijn in zijn knieën, het arrest in een donkere cel, het bedwelmende, martelende wit van het wachtlopen in een sneeuwnacht, de bijtende vorst in zijn tenen.

De droom wilde uitbreken als een ziekte die lange tijd onzichtbaar in gewrichten, zenuwen en spieren huist en alle bloedvaten van het lichaam vult, die men niet kan ontlopen,

tenzij men zichzelf ontloopt. En als gevolg van de onbekende macht die Theodor al vaak had geholpen en die hem leerde dat een gunstige uiterlijke voorwaarde op het laatste moment de vervulling van elk kwellend verlangen halverwege tegemoetkomt, gebeurde het dat hij dr. Trebitsch in huize Efrussi leerde kennen.

In het eerste kwartier van hun kennismaking sprak dr. Trebitsch onvermoeibaar, en zijn blonde, lange baard, die in zachte, donkerder wordende, aan de randen al dunne slierten omlaaggolfde, ging voor Theodors ogen regelmatig op en neer en verstoorde zijn aandacht. Zachtjes kabbelden de woorden van de man met de blonde baard, soms bleef een woord een tijdlang in Theodors hoofd hangen en verwaaide dan weer. Nog nooit was hij zo dicht in de buurt van een volle baard geweest. Plotseling schrikte de klank van een naam hem uit zijn verdoving en verstrooidheid op. Het was de naam van prins Heinrich. En met het instinct van een man die bij toeval een pronkstuk uit zijn bedolven verleden tegenkomt en het met een haastig reddend gebaar aan zijn borst drukt, riep Theodor: 'Ik ben luitenant geweest in het regiment van Zijne Hoogheid prins Heinrich!'

'Dat zal de prins deugd doen,' zei dr. Trebitsch en zijn stem klonk niet meer ver weg, maar heel, heel dichtbij.

Trots vulde, als iets lichamelijks, Theodors borstkas en zijn gesteven hemd bolde op.

Met de auto reden ze naar het casino. En Theodor zat anders in de wagen dan een week geleden, toen hij met mevrouw Efrussi meereed. Niet meer voelde hij, bekneld en iel, de hoek tussen zijwand en rugbekleding. Hij maakte zich breed. Zijn lichaam voelde door overjas, colbert en vest heen de zachte, koele soepelheid van het leer. Met zijn voeten steunde hij tegen de voorbank. De sigaar vulde de coupé met